

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/savoly-maria-tortenelemtanitas-esvagy-tortenelemoktatas-halaszthatatlan-szemleletvaltas/>

Sávoly Mária

**Történelemtanítás és/vagy történelemoktatás?
(Halaszthatatlan szemléletváltás)**

A XXI. század új kihívásai, a hagyományos kultúra válsága és a hatalmas tempójú kultúraváltás az iskolai oktatás területét, s benne a történelemoktatást sem hagyja érintetlenül. A tanulmány szerzője szerint a társadalom tagjainak tisztában kell lenniük történelmi gyökereikkel, amelyekhez a társadalom tagjai elsődlegesen az iskolai történelem oktatás során tudnak közel kerülni. Ám a szinte kizárólagos tanári előszó, majd a tanultak „bevésése” nem biztos, hogy elegendő tudást ad a fiatalok számára ahhoz, hogy el tudjanak igazodni az információáradatban, felismerjék a szavak, ígéretések mögötti szándékokat, véleményt tudjanak alkotni személyekről, csoportokról, programokról, statisztikai adatokról, netán értékítéletet legyenek képesek mondani. A szerző szerint szemléletváltásra van szükség, a történelemtanítás fogalma helyett a történelemoktatás kifejezést kellene használni, ahogy a történelemórák fajtái között az új anyagot átadó óra helyébe az új anyagot feldolgozó óra kell hogy lépjen.

A 2009-2010. tanévre teljessé vált forrásközpontú történelem tankönyvcsalád egyre szélesebb körű alkalmazása az iskolai történelemoktatásban egyfajta áttörésként értékelhető, mely a tradicionális frontális óravezetés szinte kizárólagos privilegizált metodikai eszköztárát újakra cseréli fel. Néhány éve a köznyelvbe és köztudatba belépett a *kompetenciaközpontú történelemoktatás* fogalma, mely azonban még történelemtanári körökben is gyakran merev ellenállásba ütközött és ütközik, noha az új történelem érettségi elengedhetlenné tette alkalmazását. Az utóbbi vélekedéseket, ellenérveket azonban nem szabad sem lekicsinyelni, sem kioktató stílusban elutasítani, hiszen gondoljuk meg, hogy évtizedekig e hagyományos történelemoktatás a szakma hány kiváló történészét, történelemtanárát nevelte ki, hány nemzetközileg is elismert tudóst, levéltárost, régészt, muzeológust adott a tudományos életnek. Azt sem lehet elvárni, hogy a szemléletváltás és a módszertani

**Sávoly Mária: Történelemtanítás és/vagy történelemoktatás?
(Halaszthatatlan szemléletváltás)**

fordulat egy csapásra bekövetkezzék, különösen, hogy az oktatás finanszírozásának tragikus állapota miatt a szakmai továbbképzési rendszer szinte teljesen ellehetetlenült. A szemléletváltás és a módszertani fordulat így jobbra a tanárképzés szinte kizárólagos feladatává vált, s igazából még a tényleges szakirodalom is kezdő lépéseinél tart.

Számos kérdés vár tisztázásra, s a teljesség igénye nélkül jelen írásunkban csupán a legfontosabbakat érintjük, továbbgondolkodásra serkentve a történészeket, metodikusokat, szaktanárokat.

Abban – a szakma területén munkálkodók – valamennyien egyetértünk, hogy a történelem ismerete nemcsak azért elengedhetetlen, mert „az általános műveltség”-hez tartozik. A közvélekedés nagy része sajnos még mindig itt tart, s tegyük hozzá, ez még továbbra is a szerencsésebb vélemény azokkal szemben, akik a XXI. századi technikai fejlődésre, fogyasztói társadalomra hivatkozva a történelmet a kultúra lomtárába süllyesztenék. Nem beszélve azokról az idétlen vélekedésekről, melyek – a történelem tudományos jellegéről halvány fogalommal sem rendelkezve – részint „mesévé” degradálják, részint a hollywoodi történelmi filmek bárgyúságaival azonosítják.

Az azonban kétségtelenül igaz, hogy a XXI. század új kihívásai, a hagyományos kultúra válsága és a hatalmas tempójú kultúraváltás az iskolai oktatás területét, s benne a történelemoktatást sem hagyja érintetlenül. *Farkas Péter* szociológus, a Pázmány Péter Katolikus egyetem tanára még 2005-ben megjelent művében (*Egymásba kapaszkodva*. L'Harmattan Kiadó, Budapest) a következőkre hívja fel a figyelmet: „Korunk világgazdasága egy világméretű piacgazdaság felé halad. ... A globalizációval szemben egyre védtelenebb a nemzet, már-már visszavonhatatlanul elszennyeződik a környezet, lelassul a gazdasági növekedés. A magyar társadalom identitási és lelkiismereti válsággal küzd. A rossz lelkiállapot következtében enyészik a társadalmi tőke, az európai átlagnál is kevesebb a gyerek, rövidebb az átlagéletkor és rosszabb a közhangulat. A túlpártosodott országra jellemző az éles szembenállás, a szekértábor mentalitás.

A kiutat a helyi közösségek megerősödésében, a civil társadalom építésében véljük megtalálni. Az egyéni szabadság csak közösségben bontakoztatható ki, saját szabadságunk és méltóságunk csak együttes fellépéssel őrizhető meg.” (20. l.)

Ez utóbbihoz azonban szervesen hozzátartozik, hogy a *társadalom tagjainak tisztában kell lenniük a szűkebb és tágabb térben és időben történelmi gyökereikkel.*

**Sávoly Mária: Történelemtanítás és/vagy történelemoktatás?
(Halaszthatatlan szemléletváltás)**

XVI. Benedek pápa 2008-ban a Pápai Történészbizottság fogadásakor mindezt igen pregnánsan fogalmazta meg: „A történelmét felejtő társadalom elveszíti a történelem folyamán megszerzett érzékét az együtt élésre és a jövőbeni célokra. Ugyanakkor hajlamossá válik az ideológiai manipulációk befogadására. Miként az emlékezetvesztés az egyes ember esetében önazonossága elvesztését okozza, ahhoz hasonlóan következik be ez a jelenség az egész társadalom vonatkozásában.” (Közl: *Új Ember*, 2008. március 23-30. száma)

A széles értelemben vett társadalom és annak tagjai történelmi gyökereikhez pedig elsődlegesen az iskolai történelem oktatás során tudnak közel kerülni. Ám a szinte kizárólagos tanári élőszó, s aztán otthon a „leckék” jól-rosszul történő „bevésése” elegendő-e ahhoz, hogy a fiatalok ismereteiket olyan *tudásként kezeljék*, melyet a konkrét szituációkban, a mindennapok során hasznosítani tudnak, amely segítségével el tudnak igazodni az információáradatban, felismerik a szavak, ígérgetések mögötti szándékot, véleményt tudnak alkotni személyekről, csoportokról, programokról, statisztikai adatokról, netán értékítéletet képesek mondani? A válasz úgy vélem egyértelmű. Sokáig kényszerítették ezt a nemzetet – s velünk együtt a régió többi nemzetét –, hogy gondolkodás nélkül fogadjanak el hivatalos közléseket, hogy elhiggyék, hogy az egyetlen ideológiai vélemény, politikai, gazdasági irányvonal lehet csak üdvözítő.

A rendszerváltás óta „tanuljuk a demokráciát”. A mai tizenévesek számára ennek színtere nagyban az iskolai oktatás, s benne stratégiai ágazatként a történelem oktatása, amely a legközvetlenebbül teszi érthetővé, érzékelhetővé „gyakoroltathatóvá” a tudatos állampolgári nevelést. Kérdés viszont: nem lenne elegendő csupán egyfajta társadalomismereti tantárgy oktatása? A válaszuk egyértelműen: nem, mert akkor a globalizált világ ama bizonyos társadalmi azonosság vesztese következik be!

Mennyiben orvosolja hát a kompetenciaközpontú történelemoktatás a fenti diagnózist? Legelőször is azt kell tisztázni, hogy az érettségi vizsgakövetelményekben szereplő öt kompetencia (források használata és értékelése; a szaknyelv alkalmazása; tájékozódás térben és időben; az eseményeket alakító tényezők feltárása; a történelmi események és jelenségek tematikus szempontú (problémaközpontú) bemutatása) nem a kezdetektől meglévő „készterméke” az oktatási folyamatnak, hanem az évek során kifejlesztendő és tovább fejlesztendő képességek esszenciája. E kifejlesztendő képességek részben az

**Sávoly Mária: Történelemtanítás és/vagy történelemoktatás?
(Halaszthatatlan szemléletváltás)**

ismeretek szerzéséhez, pl. a különböző verbális és vizuális információhordozókkal való munkához, az ismeretek feldolgozásához tartoznak, részben az ismeretek felhasználásához pl. az ismeretforrások eredményeinek bemutatásához, kreatív alkalmazásukhoz gondolkodási műveletek révén.

E képességek pedig meghatározott műveletek során alakulnak ki, az egészen egyszerűektől kezdve a bonyolultakig a mindenkori forrásfeldolgozásokhoz rendelt feladatok segítségével. Ilyen képességeket realizáló műveletek pl. az írott források, információk feldolgozása során a szövegértés, a lényeg kiemelése, a kívánt ismeretelem helyének megtalálása, összefüggés teremtése a feldolgozandó órai anyaggal, fogalomalkotás, következtetés(ek) levonása; a vizuális információk esetében pedig a kép tartalmának felismerése és adekvát verbális kifejezése, beillesztése a feldolgozandó nagyobb egységbe, fogalomalkotás, következtetés(ek) levonása stb.

A forrásközpontú tankönyvcsalád szerzői *Kaposi József* és *Száray Miklós* a sorozatszerkesztővel *Pálinkás Mihállyal* többek között azért is tudnak mind szakmailag, mind metodikailag kivételesen profi munkát alkotni, mert a tankönyvekben, munkafüzetekben lévő információbázis válogatása és a hozzájuk rendelt feladatok valamint a tipográfiai alap e képességfejlesztés tudatos realizálását biztosítja és teszi nyilvánvalóvá a különböző instrukciók, piktogramok segítségével.

A fentiekhez szervesen kapcsolódik a szemléletváltás másik fontos elemeként a történelem tantárgy ismerethordozóinak tartalmi szerkezete, amely nem merül ki a tanári előszó és a tankönyvi „lecke” anyagából. Utóbbiak csupán egy-egy részét képezik a verbális és vizuális ismerethordozóknak, melyek sorában ott található a különböző műfajú írott forrásoktól, archív hanganyagoktól, irodalmi szemelvényektől, lexikonoktól kezdve az álló és mozgó képi forrásokig, didaktikus ábrákig, csatavázlatokig, térképekig, kiegészülve a grafikonokkal, diagramokkal, táblázatokkal, kronológiákkal. A felsoroltak mind szerves részei, egyenrangú elemei az ismeretanyagnak, s nem az óra „színesítését”, az elhangzottak mechanikus „személtetését” szolgálják; hiszen nyilván minden történelem óra színes és szemléletes kell legyen.

A forrásközpontú tankönyvcsalád azért is nyitott új korszakot a hazai történelemoktatásban, mivel szerkezetében pontosan ezt az egységet és komplex ismeretanyagot biztosítja a tankönyv hármasság tagozódásával: a másfél-kétoldalas

**Sávoly Mária: Történelemtanítás és/vagy történelemoktatás?
(Halaszthatatlan szemléletváltás)**

főszöveggel, az archívummal és a múltba történő „mélyfúrásokat” lehetővé tevő nézőpont forrásaival.

Ugyanakkor hangsúlyozni szeretnénk, hogy a kompetenciaközpontú oktatás nem jelenti a hagyományos tanári élőszó száműzését a történelem órákról, amelyek ezután sem feladat megoldások egymásutánját jelentik. Ha valaki e gyakorlattal próbálkozna, valójában egy didaktikai, metodikai csődtömeeggel találná magát szembe. Ellenkezőleg: a tanári élőszó számos formája, a magyarázat, leírás, elbeszélés, jellemzés tudatosabb és kiemeltebb feladatot kap; minthogy tudatosabb és kiemeltebb szerephez jut maga a szaktanár is az óravezetésben, az ismeretek feldolgozásának irányításakor, a képességek fejlesztésekor.

Kétségtelen azonban, hogy a frontális óravezetés szinte privilegizált szerepét fel kell váltassa a tényleges oktatás, ahol a tanítás és a tanulás aránya a feldolgozandó ismeretanyag alapján kell érvényesülnön.

Ezért kell, hogy felváltsa a teljes folyamat megjelenítésekor a történelemtanítás terminus technicusát a történelemoktatásé, minthogy a történelemórák fajtái között az új anyagot átadó óra helyébe az új anyagot feldolgozó óra fogalma kell lépjen.

A módszertani szemléletváltás további eleme, mely „életre kelti” a képzési folyamatot, s mely a képességek kialakulását fogja biztosítani, az *minden egyes tanuló bevonása az órai tevékenységbe*, azaz a tanulónak az oktatási folyamat *aktív résztvevőjévé* emelése. Ez pedig akkor következik be, ha partneri kapcsolatot alakítunk ki velük, ha a vezető és vezetett felelősségen és szereteten alapuló *munkakapcsolatában* dolgozunk a tanítási órán s az órán kívüli foglalkozások egész folyamatában. (Ezt kívánják megvalósítani a forrásközpontú tankönyvcsalád igen érzékeny empátikus készséggel is rendelkező, nagy szaktanári tapasztalat birtokában lévő szerzői, amikor a kötetek bevezetésében a diákokat szólítják meg, s vonják be a történelem „felfedezésének” munkájába.)

A forrásokat nem elég felolvasni, bemutatni. Akkor indul el a képzési folyamat, a készségek kialakulása, a kompetenciák létrejötte, ha az információs anyagot megfigyelési szempontok, kérdések, feladatok *előzik meg*, utána pedig *időt adunk* a tanulóknak a *feladatok megoldására*. (Mégpedig *lehetőleg írásban*, mert akkor érdemben kell, hogy végiggondolják, kifejezzék megfigyeléseiket.) Tévedés, hogy csak a matematika, az idegen nyelv óráknak van meg a „csöndje”, amikor példákat, nyelvi feladatokat oldanak meg a tanulók. *Meg kell teremtenünk a történelem órák*

**Sávoly Mária: Történelemtanítás és/vagy történelemoktatás?
(Halaszthatatlan szemléletváltás)**

csöndjét, mert ekkor fog majd lassan kialakulni a képességek, kompetenciák végtermékeként az a bizonyos történelmi tudat, véleményalkotás, ítélőképesség. Ha a tanulók a történelmet ne csak látják, hanem értik is, hogy bizonyítani és cáfolni, következtetéseket levonni tudnak, ha párhuzamot tudni vonni a magyar és az egyetemes történelem között, ha kezelni tudják az ok-okozati kapcsolatokat, akkor mondhatjuk el róluk, hogy rendelkeznek a fentebb említett az öt kompetenciával.

Gyakori panasz, hogy azért nincs idő a forráselemzésre, mert az adott óraszámok mellett nem lehet befejezni az anyagot. Ismét a szemléletváltásra kell hivatkoznunk. Persze, hogy nincs idő, ha először a tanári előszóval járjuk végig a folyamatokat, összefüggéseket, jellemezzük a személyiségeket, csoportokat, s utána ugyanezt akarjuk megvilágítani a forrásfeldolgozással. Ahogy nyilvánvalóan az is lehetetlen, hogy a tankönyvek, munkafüzetek összes forrását, feladatát megoldjuk. Történelemtanári képesítésünk birtokában ismernünk és alkalmaznunk kell az ismeretanyag szelektálásának különböző szempontjait. A lényeg, hogy megtaláljuk és kiválasszuk a feldolgozás optimális feltételeit.

Azonban egyetlen pillanatig se felejtjük el azt az axiómát, amely a kompetenciaközpontú oktatás alfája és omegája: tartalom nélkül nincs készségfejlesztés. A cél a történelmi ismeretanyag tudása, mely tudást azonban készségek teszik maradandóvá és alkalmazhatóvá.

Nem véletlenül választották a forrásközpontú tankönyvcsalád alkotói koncepciójuk mottójául *Benjamin Franklin* több mint két és félévszázados igazságát: *„Mondd el és elfelejtem, taníts meg és emlékszem rá, vonjál be és megtanulom.”*

ABSTRACT

Sávoly, Mária

History Teaching or History Education

(an urgent change of approach)

The area of school education, and within this, history education, has not been unaffected by the challenges of the 21st century, the crisis of traditional cultural and the fast tempo of cultural change. The author of the paper thinks members of society have to be aware of their historical roots, and their primary exposure to this comes in the course of history education in school. The word of the teacher and its “inscription” on the students alone is not certain to give young people enough knowledge to allow them to navigate the flood of information, recognise the intentions behind words and promises, form opinions of people, groups, programmes, statistical data, and be able to give an evaluation. According to the author, a change in approach is necessary: instead of the concept of history teaching, the expression history education has to be used, so that the hour in which new material is presented can be replaced by the hour in which new material is processed among the types of history lessons.